

Neki vidici položaja žena u islamu

Tihana Štojs*

Sažetak

Kroz pregled kuranskih propisa i izreka poslanika Muhammeda razmatra se položaj žene u islamu, s posebnim osvrtom na poimanje njezine duhovne prirode, važnosti prekrivanja velom, bračnih prava i dužnosti te prava na obrazovanje i zapošljavanje kao pitanja od najvećeg značaja za razumijevanje složene rodne dinamike i (ne)ravnopravnosti spolova unutar muslimanskih društava.

Pritom se, smatrajući da različitosti ne predstavljaju nužno dokaze nejednakosti te da kuranske upute valja tumačiti u kontekstu vremena i mjesta njegove objave, prihvaća mišljenje prema kojem ograničavanje ženskih prava valja pripisati stoljetnim patrijarhalnim interpretacijama religijskog naslijeđa, a ne nakani i prirodi islama.

Ključne riječi: položaj žena, islam, Kur'an, hadis, ravnopravnost spolova

Uvod

Položaj žena predstavlja jedno od ključnih pitanja islamske misli te ujedno i najsloženiji i najkontroverzniji aspekt civilizacijske polemike islamskog svijeta¹ i Zapada. Zanimajući složenosti i različitosti unutar svijeta islama, vjere koju slijedi gotovo četvrtina svjetskog stanovništva, zapadni mediji i borci za ljudska prava učestalo donose etnocentrične zaključke, opisujući islam kao patrijarhalan i mizogin sustav pod kojim žene žive živote podčinjenih i ušutkanih žrtvi. Ogorčeni takvim redukcioniističkim pristupom i stereotipiziranjem mnogi im muslimani i muslimanke odgovaraju kako je vjera sredstvo njihova oslobođenja, a ne ugnjetavanja, ističući kako je islam znatno unaprijedio položaj dotad potpuno obespravljenih žena na Arapskom poluotoku.

* Tihana Štojs, znanstveni novak na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar. Adresa: Marulićev trg 19, 10 000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: tihana.stojs@pilar.hr

1 Termin *islamski svijet* koristi se kao deskriptivna kategorija kojom se obuhvaćaju ona područja i zajednice koje njeguju osjećaj pripadnosti islamu i za koje je islam važan čimbenik kulturnog identiteta.

Na rođenje kćerke, napominju, predislamski Arapi gledali su kao na nesretan događaj, sramotu za oca i teret za obitelj, kojega se uobičajeno rješavalo zakapanjem ženskog novorođenčeta u pijesak. Promatrane kao izvor grijeha, žene nisu uživale status ljudskog bića, već vlasništva muškaraca koji su ih kupovali, prodavali, pa čak i nasljeđivali, a tako su živjele sve do objave islama koji je izričito zabranio čedomorstvo i ženama dodijelio šira društvena, politička i ekonomska prava.

S ciljem da se ustanovi koja su to prava i jesu li ona uspostavila rodnu² jednakost, u ovom će se radu proučiti što o ženi kažu sveti izvori islama — Božja riječ zapisana u Kur'anu³ i riječ Poslanika zabilježena u *hadisima*⁴, uzimajući u obzir posebni povijesni trenutak u kojem su nastali i posebnu važnost koju imaju za milijune vjernika i vjernica. Pritom će se, uz opis stvaranja i duhovne prirode žene, uputa za njihovo ispravno odijevanje te prava na obrazovanje i zapošljavanje, naročita pozornost pokloniti bračnim pravima i dužnostima, budući da su upravo ona najznačajnije utjecala na živote muslimanskih žena u različitim vremenima i na različitim prostorima.

1. Stvaranje i duhovna priroda žene

Za razumijevanje položaja žene u islamu ključno je proučiti na koji način Kur'an govori o njezinu stvaranju, koju joj duhovnu prirodu dodjeljuje te postoje li određene uloge koje joj je Allah namijenio. U Kur'anu se ističe kako su muškarac i žena stvoreni istovremeno od iste materije: »O ljudi, bojte se Gospodara svoga, koji vas od jednog čovjeka stvara, a od njega je i drugu njegovu stvorio, i od njih dvojice mnoge muškarce i žene rasijao«(4: 1), »O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i

- 2 Pojam *rod* podrazumijeva društvenu konstrukciju ženskosti i muškosti tj. značenje koje te kategorije poprimaju kroz procese socijalizacije i izgradnju rodni uloga u društvu, a u javnu ga diskusiju uvode feminističke teoretičarke u sedamdesetim godinama 20. stoljeća. Upravo je feminizam dao ključan doprinos identifikaciji i istraživanju rodni nejednakosti, usmjerivši veći dio svoje pažnje na proučavanje patrijarhalnog sistema, dok je sociologija roda kao ključno prepoznala pitanje zbog čega se na temelju bioloških razlika spolova u većini poznatih društava utemeljuju takve rodne stratifikacijske razlike koje nižu vrijednost dodjeljuju ženama. — Usp. B. Galić, Moć i rod, *Revija za sociologiju*, Vol. 33 No. 3–4, 2002, 225–238, 226–227 i D. Župan, Foucaultova teorija moći i kritika pojma rod, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 41 No. 1, 2009., 7–24, 7.
- 3 Kur'an (arap. qur'ân: čitanje, ono što treba čitati): sveta knjiga muslimana čiji sadržaj čine Božje (Allahove) objave koje su poslaniku Muhammedu stizale od 610. godine do njegove smrti (632). Čitav tekst Kur'ana, sastavljen od 114 poglavlja — sura, s preko 6000 stihova — ajeta, čini isprepletenu cjelinu koju se, kao doslovnu riječ Božju, ne smije izmijeniti ni u najmanjoj mjeri.
- 4 Hadisi: predaja, pripovijedanje o onome što je Poslanik govorio, radio ili (prešutno) odobrio; ključan dio suneta (arap. sunnah: utaban put, staza), tj. cjelokupnog Poslanikova djelovanja koje muslimanima služi kao primjer za uređenje vlastita života, a uz Kur'an predstavlja drugi izvor islamskog zakona — šerijata. Hadisi su zapisivani nakon Muhammedove smrti, a u 9. stoljeću sakupljene su i kritički obrađene predaje diljem muslimanskog svijeta, pri čemu se posebna pozornost pridavala istraživanju pouzdanosti svakog sudionika u lancu prenosilaca hadisa. Usp. Z. Spahić — Šiljak i R. J. Anić, *I vjernice i građanke*, Sarajevo, 2009, 171.

jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali« (49: 13), i to u paru: »Stvoritelj nebesa i Zemlje! On vas kao parove stvara — a stvara parove i od stoke — da vas tako razmnožava« (42: 11), »i od svega po par stvaramo da biste vi razmislili!« (51: 49), što onemogućava tumačenje žene kao drugostvorene, pa time i drugorazredne te »implicira važnost zajedničkog djelovanja žena i muškaraca — u smislu uspostave temeljnih principa rodne politike koja bi trebalo da se ogleda u jednakim mogućnostima, pravima i obvezama, socijalnoj pravdi, i međusobnom uvažavanju«. ⁵ Posebno je važno što se u opisima nastanka čovjeka ne mogu pronaći razlike u atributima koji su dodijeljeni muškarcima i ženama, ženu se ne izdvaja kao krivca za pad čovjeka iz raja, već se štoviše u nekim *ajetima* Adam ističe kao onaj koji je zaboravio upute (20: 115) i skrenuo s puta (20: 121–122), niti se govori da je Eva stvorena od rebra ⁶, pa je stoga inferiorna.

Međutim, prenosi se *hadis* »Oporučujem vam da prema ženama budete pažljivi, jer su one stvorene od rebra, a najiskrivljeniji dio rebra jest sam njegov vrh pa ako ga pokušas ispraviti, slomit ćeš ga, a ako ga ostaviš tako, ostat će krivo« ⁷, što predstavlja jedan od razloga zbog kojeg je

iako u tekstu Kur'ana ne postoji *krivo rebro*, u muslimanskom mišljenju i tradiciji prevladalo (...) tumačenje da je žena drugostvorena. Drugostvorenost ne bi bila problematična da iz krivog rebra nije izrastala krivnja žene, drugorazrednost, manjkavost, slabost i fizička i psihička, povodljivost, neracionalnost, tjelesnost, strast — zbog čega je ženu trebalo kontrolirati i nadzirati. ⁸

Opravdanje za takvo poimanje ženske prirode ne može se pronaći u Kur'anu jer on žene ne smatra manjkavima, ne povezuje muškarce s intelektom i razumom, a žene s nagonima i emocijama niti donosi hijerarhijski sustav s različito vrednovanim ulogama za različite spolove, već naprotiv napominje da »Muškarcima pripada nagrada za ono što oni urade, a ženama nagrada za ono što one urade« (4: 32). ⁹ Jedina je specifična uloga žene rađanje potomstva (7: 189), ali bitno je spomenuti da se u Kur'anu ne govori o »psihološkim i kulturalnim percepcijama majčinstva« ¹⁰ niti se briga o djeci postavlja kao isključiva dužnost majke. Učenje islama, naprotiv, pretpostavlja uzajamno potpomaganje bračnoga para u izgradnji obitelji i upućivanju djeteta na pravi put i život u duhu vjere, a djecu se od najranije dobi uči kako posebnu zahvalnost duguju svojim majkama, o čemu svjedoči *hadis* u kojem Poslanik čovjeku koji ga je upitao tko zaslužuje najveće poštovanje odgo-

5 Z. Spahić — Šiljak i R. J. Anić, I vjernice i građanke, 185.

6 Nastanak žene od rebra Biblija opisuje u Knjizi Postanka 2: 18–24.

7 Buharijina zbirka hadisa, hadis 1858, 8. travnja 2011, http://d1.islamhouse.com/data/bs/ih_boks/bs_B_uharijeva_zbirka_hadisa_sazetak.pdf

8 Z. Spahić — Šiljak i R. J. Anić, I vjernice i građanke, 180.

9 Svi citati Kur'ana dani su u prijevodu Besima Korku ta: http://www.islamskazajednica.org/kuran/kuran_ba.htm

10 A. Wadud, *Qur'an and Woman: Rereading the Sacred Text from a Woman's Perspective*, New York, 1999, 22.

vara: »'Tvoja majka' (...) A ko zatim — upitao je? 'Opet tvoja majka' (...) 'A zatim tvoj otac'«¹¹.

Iako očito biološki različiti, muškarac i žena su ravnopravni i ontološki jednaki budući da im je podarena jednaka priroda prilikom stvaranja. I ženama i muškarcima Kur'an se obraća na jednak način, pozivajući ih da slijede njegov nauk:

Muslimanima i muslimankama, i vjernicima i vjericama, i poslušnim muškarcima i poslušnim ženama, i iskrenim muškarcima i iskrenim ženama, i strpljivim muškarcima i strpljivim ženama, i poniznim muškarcima i poniznim ženama, i muškarcima koji dijele zekat i ženama koje dijele zekat i muškarcima koji poste i ženama koje poste, i muškarcima koji o svojim stidnim mjestima vode brigu i ženama koje o svojim stidnim mjestima vode brigu, i muškarcima koji često spominju Allaha i ženama koje često spominju Allaha — Allah je, doista, za sve njih oprost i veliku nagradu pripremio (33: 35).

Za to će biti jednako nagrađeni: »a onaj ko čini dobro, bio muškarac ili žena, a vjernik je — ući će u Džennet i neće mu se učiniti ni koliko trun jedan nepravda« (4: 124), ali i jednako kažnjeni ukoliko prekrše neki od propisa (5: 38).

Osim što im postavlja iste standarde ponašanja, Kur'an ističe da su vjernici i vjernice »prijatelji jedni drugima: traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvrću« (9: 71), a tim — ujedno posljednjim objavljenim kuranskim *ajetom* o odnosu muškaraca i žena¹² — pokazuje da ih smatra jednako sposobnima za održavanje društvenog morala te da »ne privilegira dan u odnosu na noć (...) ili muškarca u odnosu na ženu: privilegira samo vrlinu u odnosu na zlo«.¹³

Žene se dakle rađaju jednake, a žive li tako, razjasnit će se kroz naredna poglavlja.

2. *Ispravno odijevanje žena*

»O sinovi Ademovi, dali smo vam odjeću koja će pokrivati stidna mjesta vaša, a i raskošna odijela, ali, odjeća čestitosti, to je ono najbolje.« (7: 26)

Prema islamskim učenjima valja razlučiti dva aspekta ljudske seksualnosti — seksualnost kao opasnu požudu koja šteti i duhu i tijelu te seksualnost kao Božji dar¹⁴, znak božanske milosti i prirodne potrebe za oba spola. Kako je takva pozitivna seksualnost moguća samo u okviru odgovorne bračne zajednice (24: 33), od vjernika i vjernica koji još nisu stupili u brak očekuje se čedno i suzdržano ponašanje¹⁵ u skladu s kuranskom uputom: »I što dalje od bluda, jer to je razvrat, kako je to ružan put!« (17: 32)

11 Buharijina zbirka hadisa, hadis, 2007.

12 J. L. Esposito, *Što bi svatko trebao znati o islamu*, Zagreb, 2003, 99.

13 A. Barlas, »Believing Women« in Islam — Unreading Patriarchal Interpretations of the Qur'an, Austin, 2002, 137.

14 Usp. S. H. Nasr, *Muhammad: Man of God*, Chicago, 1995, 19.

15 Zinā', tj. vanbračni seksualni odnos smatra se zločinom za koji je propisana kuranska kazna 100 udaraca bičem (24: 2). U praksi takvu kaznu podnose preljubnici koji ranije nisu bili u braku, dok su za seksualno iskusne (tj. bilo kada tijekom života vjenčane) preljubnike islamske pravne škole

Sa željom da se umanjí seksualna napetost, Kur'an muškarcima poručuje »neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim« (24: 30), a za žene dodaje i »neka ne dozvole da se od ukrasa njihovih vidi išta osim onoga što je ionako spoljašnje¹⁶, i neka vela svoja spuste na grudi svoje« (24: 31). Uz to, Allah Poslaniku nalaže da uputi vjernice da »spuste haljine svoje niza se« (33: 59) kako bi bile prepoznatljive i zaštićene od napastvovanja, a Poslanikovim ženama napominje da na sebe ne skreću pozornost govorom, da borave u svojim kućama i ne pokazuju svoju ljepotu (33: 32–33).

Zanemarujući činjenicu da kuranski tekst podjednako zagovara mušku i žensku čednost, glavnina se islamske misli kroz povijest usmjerila na pitanje ispravnog odijevanja i ponašanja žena. Ispravnim se odijevanjem smatra prekrivanje cijelog tijela, uz izuzetak lica i šaka, no postoje tumačenja koja preporučaju i potpuno pokrivanje lica. Veo koji lice ostavlja slobodnim naziva se *hidžab*¹⁷, veo koji prekriva i lice, ali ostavlja otvoren prostor oko očiju *nikab*, a onaj koji izvezenom mrežom prekriva i ženske oči *burka*. Većina islamskih učenjaka nošenje vela smatra vjerskom obvezom¹⁸ čije nepoštivanje dovodi do štetnih posljedica za društvo, ali i za žensku dušu, jer će, prema Muhammedovim riječima, žene »koje nose prozirnu odjeću kao da su gole, pa okreću lice od Allahovih zapovijedi i sklone su zlim djelima, a glave su im kao grbe kod deva«¹⁹ završiti u paklu.

Premda se žensko tijelo u Kur'anu ne opisuje kao iskvareno ili opasno za društveni poredak, islamsko je društvo prije društvo odvojenosti nego miješanja spolova. »Nemoguće je da se čovjek osami sa ženom kojoj nije *mahrem* (...) a da je ne poželi ili ne pomisli na ono što je zabranjeno«²⁰, zbog čega se nošenje vela ne smatra samo znakom pobožnosti već i najboljim načinom zaštite žena od seksualnog uznemiravanja i požude muškaraca. Takvo se dvostruko diskriminacijsko tumačenje, koje ženu vidi kao seksualni objekt, a muškarca kao nerazumno biće nagona, najčešće potkrjepljuje *ajetom* 33: 59 i dodatno opravdava oštrom kritikom izrabljivanja ženskog tijela na — prema mišljenju mnogih muslimana — moralno manjkavom Zapadu.

Na Zapadu je pak rasprava o velu dotakla širok raspon socioloških, etičkih i političkih pitanja — od ravnopravnosti spolova, odnosa građanskih i vjerskih prava do problema asimilacije vjerskih i nacionalnih manjina. Promatrajući stupanj u kojem su žene pokrivene uglavnom kao pokazatelj njihova potlačena položaja i navodeći primjere okrutnih iskrivljavanja islamskih uputa u pojedinim muslimanskim zemljama²¹, zapadna tumačenja često propuštaju uočiti da mnoge musli-

kao prikladnu kaznu odredile smrt kamenovanjem. Usp. J. E. Tucker, *Women, Family, and Gender in Islamic Law*, New York, 2008, 184–191.

16 Žena svoje ukrase ne treba skrivati pred drugim ženama, djecom i pred muškarcem koji joj je mahrem — bliski krvni srodnik kojem je zabranjeno da s njom stupi u brak.

17 Od glagola *hadžaba* (arap.) — sakriti, prekriti, staviti pregradu, podijeliti prostor velom.

18 Ipak, nošenje vela zakonom je propisano samo u Iranu i Saudijskoj Arabiji.

19 J. Memić, *Izbor poslanikovih hadisa*, 227.

20 Isto, 135.

21 Na zapadnu stereotipizaciju vela u najvećoj je mjeri utjecala obveza nošenja burke za vrijeme talibanskog režima u Afganistanu. Drastično odstupajući od kuransko-sunetskih smjernica, talibani

manke veo nose iz osobnog htijenja. Neke ga smatraju vjerskom obvezom i izrazom poslušnosti Bogu, neke u velu vide simbol svoga kulturnog identiteta, a za neke on predstavlja jedan oblik otpora općenitoj dominaciji Zapada. Stoga je, upozorava suvremena islamska feministica Asma Barlas, »dok neki oblici vela jesu zatvori, pojednostavljjuće (...) pretpostaviti korelaciju između golotinje i slobode/demokracije ili između pokrivenog tijela i ropstva«²², što su zorno pokazale demonstracije protiv zakonskih ograničenja nošenja vela u Europi, u koje su muslimanske žene stupile udružene u mišljenju da se takvim propisima krše njihova osnovna ljudska prava, a njihovim tijelima i vjerom manipulira zbog ostvarivanja političkih ciljeva. Simbol potlačenosti, drugosti i drugorazrednosti u očima zapadnih feministica, *hidžab* je istovremeno simbol oslobođenja, dostojanstva i moralne svijesti mnogim muslimanskim vjernicama, »odjeća čestitosti« koje se ne žele i ne bi trebale odreći, što je, osvrnuvši se na ta suprotstavljena mišljenja, precizno sažeo ugledni muslimanski intelektualac Tariq Ramadan, objasnivši kako je »iz islamske perspektive pogrešno (...) nametati ženama da se pokriju, a iz perspektive ljudskih prava pogrešno (...) nametati im da se otkriju«²³.

3. Brak u islamu

Obitelj kao temelj *ummeta*²⁴ zauzima centralno mjesto u islamskoj misli, a institucija braka, koja se smatra jedinim ispravnim okvirom za stvaranje potomstva i samim time i za očuvanje zajednice, predmet je brojnih kuranskih ajeta i *hadisa*. Kako su potonji vrlo raznoliki, zbog njihova će se kasnijeg boljeg razumijevanja najprije pružiti kratak prikaz Muhammedova bračnog života.

3.1. Poslanik kao suprug

Brojne su predaje u kojima se ističe kako je Poslanik živio uzoran islamski brak i svoje žene tretirao s ljubavlju i poštovanjem, a njegova izreka »Najbolji su među vama oni koji lijepo postupaju sa svojim ženama i sa svojim kćerima«²⁵ svjedoči kako se nadao da će i drugi muslimani slijediti njegov primjer.

Poslanikova prva supruga bila je Hatidža, imućna trgovkinja iz Mekke koja je tada dvadesetpetogodišnjem Muhammedu povjerila vođenje svojih karavana te mu uskoro, zadivljena njegovim sposobnostima i karakterom, ponudila brak. Iako je bila petnaest godina starija od njega, njihov je brak bio toliko skladan da Poslanik nije oženio drugu ženu za Hatidžina života, premda je u to vrijeme poligami-

su nenošenje burke i isticanje ženstvenosti najstrože kažnjavali, pa bi primjerice ženama koje bi zatekli s nalakiranim noktima odsijecali prste. Usp. Latifa, *Ukradeno lice — Svjedočenje mlade Afganistanke*, Zagreb, 2002, 35–36.

22 A. Barlas, »Believing Women« in Islam, 160.

23 Tariq Ramadan u intervjuu za Oslobođenje, BH Muslim Monitor, 10. travnja 2011. <http://bhmuslimmonitor.info/ba/kultura/intervju-tariq-ramadan-profesor-i-publicista-2.html>

24 Arap. *ummah* — zajednica muslimana.

25 J. Memić, *Izbor poslanikovih hadisa*, 191.

ja²⁶ bila općeprihvaćena i vrlo rasprostranjena. U svih dvadeset i pet godina braka Hatidža je Muhammedu bila najveći oslonac, čega se on često i uz mnogo ljubavi prisjećao i nakon njezine smrti, ističući: »Hatidža je povjerovala u mene kad drugi nisu. Ona je imala povjerenje u mene kad su me drugi zvali lašcem. Ona me je obasula svojim bogatstvom kad sam bio siromašan. Dala mi je djecu²⁷ kad druge nisu.«²⁸

U godinama nakon Hatidžine smrti Poslanik se ženio još jedanaest puta, no ne zbog — kako to često tumače kritičari islama — pretjerane sklonosti tjelesnim užicima, već kako bi zaštitio žene čiji su muževi poginuli u ratu, učvrstio odnose s predanim sljedbenicima i prijateljima te izgradio mostove s raznim plemenima s ciljem ublažavanja neprijateljstva. Međutim, navodi istaknuti američki islamolog John Esposito, »politički i društveni motivi koji stoje iza mnogih Muhammedovih brakova, ne bi trebali zasjeniti činjenicu da su Muhammeda žene privlačile i da je rado bio u njihovu društvu i uživao njihovo supružništvo i prijateljstvo.«²⁹

Uvjeren kako je ovaj svijet »pun raznih užitaka među kojima je najveći — čestita supruga«³⁰, sa svojim je ženama Poslanik živio u skladnom suživotu, pridržavajući se čak i rasporeda noćenja u njihovim posteljama kako se nijedna ne bi osjećala zapostavljenom. Sve njegove supruge³¹, nazvane »Majkama vjernika« (33: 6), zauzimaju posebno mjesto u srcima muslimana, no jedna se od njih — Aiša bint Abu Bakr, kćer Poslanikova vjernog suradnika, zaručena za Muhammeda u vrlo mladoj dobi, posebno ističe u većini islamskih izvora, i to ne samo kao ona koju je Poslanik najviše volio već i kao značajna povijesna figura čijoj inteligenciji, pamćenju i vještini poučavanja Kur'ana nije bilo premca³².

3.2. Bračna prava i dužnosti

Islamski brak predstavlja vjersko–pravni akt između muškarca i žene koji se sklapa u prisutnosti svjedoka i kojim se dodjeljuju točno utvrđena prava — među njima i pravo na seksualne odnose — te preuzimaju različite obveze³³, a zbog svo-

26 Točnije, poliginija — brak jednog muškarca s dvije ili više žena.

27 Muhammed i Hatidža imali su šestoro djece — dva sina koja su preminula u ranom djetinjstvu i četiri kćeri od kojih je preživjela jedino Fatima. Osim s Hatidžom, Poslanik je dijete dobio i s poklonjenom koptskom konkubinom Marijom no i ono je preminulo u dobi od 17 ili 18 mjeseci. Usp. J. Esposito, Što bi svatko trebao znati o islamu, 103, i M. Rodinson, Muhamed, Zagreb, 1998, 330.

28 S. Schwartz, Dva lica islama, Zagreb, 2005, 53.

29 J. Esposito, Što bi svatko trebao znati o islamu, 33.

30 Muslimova zbirka hadisa, hadis 797, 5. travnja 201 1. http://d1.islamhouse.com/data/bs/ih_boks/bs_Muslimova_zbirka_hadisa_sazetak.pdf

31 1) Khadija (Hatidža) bint Khuwaylid, 2) Sawda bint Zam'ah 3) 'Ā'isha (Aida) bint Abu Bakr, 4) Hafsa bint 'Umar, 5) Zaynab bint Khuzayma, 6) Umm Salama bint Zād Al-Rakb, 7) Zaynab bint Jahash, 8) Juwayriya bint Al-Hārith, 9) Umm Habiba bint Abū Sufyān, 10) Safiyya bint Huyayy, 11) Maymuna bint Al-Hārith, 12) Maria Copt — prema Bint Al Shāti', The Wives of the Prophet, Piscataway, 2006.

32 Iscrpna analiza Aišina značaja za muslimansku zajednicu može se pronaći u knjizi D. A. Spellberg, Politics, Gender and the Islamic Past: The Legacy of 'A'isha bint Abi Bakr, New York, 1994.

33 Usp. M. Mešić, Islam iznutra, Zagreb, 2010, 133.

jeg se značaja za stabilnost i napredak muslimanske zajednice i svih njezinih članova promatra kao ključan čimbenik za vođenje ispravnoga i potpunoga vjerničkog života. Suglasnost obje strane preduvjet je valjanosti braka, pri čemu se, slijedeći *hadis* u kojem se ističe kako »Udovica ima veća prava u donošenju odluka nego njen skrbnik, a od djevojke se traži pristanak. Njezin pristanak je njezina šutnja«³⁴, prilikom sklapanja braka od udovica ili ranije udavanih žena očekuje da jasno izraze svoje slaganje ili neslaganje s bračnom ponudom, dok se od nevinih djevojaka očekuje pristanak za koji je, uzimajući u obzir stid koji bi mogle osjećati od otvorenog iskazivanja želje, dozvoljeno da bude i u obliku šutnje. No to se odsutstvo njihova glasa ne smije zloupotrebjavati, te se tako brak, u slučaju da netko uda svoju kćerku protiv njezine volje, može opozvati.

Iznimno mjesto koje brak zauzima u životima muslimana proizlazi iz Kur'ana, koji o njemu govori kao o čvrstoj obvezi (4: 21) i iskazu Allahove veličine, jer »i jedan od dokaza njegovih je to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite, i što između vas uspostavlja ljubav i samilost« (30: 21). Božja je volja da brak bude zajednica ispunjena nježnošću i međusobnom podrškom, što najljepše prikazuje *ajet* u kojem se muškarcima za njihove žene poručuje: »one su odjeća vaša, a vi ste njihova odjeća« (2: 187).

Sa željom da se u braku održi sklad, Kur'an je propisao prava i obveze za supružnike, među kojima se kao jedan od dokaza Allahove ljubavi prema ženama često ističe pravo na *mehr* — dar koji je muškarac obvezan dati ženi zbog stupanja u brak (4: 4) i koji od tog trenutka predstavlja isključivo ženino vlasništvo, uz izuzetak oca kojem je dozvoljeno uzeti dio kćerkina dara pod uvjetom da joj time neće naštetiti. Za vrijeme trajanja braka od žene se ne može tražiti povrat *mehra* »osim ako budu očito zgriješile« (4: 19), a u slučaju da muškarac zatraži razvod prije no što je brak konzumiran, ženama ostaje polovica *mehra* (2: 237), ali ga se mogu i odreći, što je, kaže Allah, bliže čestitosti.

Sve što može biti protuvrijednost u kupoprodaji i svaki posao za koji je dozvoljeno uzeti nadnicu može predstavljati vjenčani dar, a ne smiju se poklanjati stvari zabranjene šerijatom, nepoznate i beskorisne stvari, ono što čovjek djelomično ili uopće ne posjeduje te ono što nema imovinske vrijednosti. Raspravljajući o pravednom iznosu *mehra*, islamske su pravne škole kao kriterije razmatrale vjersku predanost mlade, njezinu ljepotu, djevičanstvo, bogatstvo, dob, dar koji je dobila njezina sestra, inteligenciju te sklapa li se brak u vrijeme rata ili mira³⁵, no same granice *mehra* ostale su neodređene, ali naznačene *hadisima*, prema kojima je »Najblagoslovljenija (...) žena ona, koju je najlakše opskrbiti«³⁶, a »Najbolji (...) *mehr* onaj, koji je najlakši«³⁷.

Kur'an priznaje kako je donošenje djece na svijet i njihov odgoj velika odgovornost, te stoga, kako se žene ne bi dodatno opterećivalo i kako bi mogle biti

34 Muslimova zbirka hadisa, hadis 803.

35 Usp. J. E. Tucker, *Women, Family and Gender in Islamic Law*, 48.

36 J. Memić, *Izbor poslanikovih hadisa*, 32.

37 Isto, 191.

potpuno posvećene toj važnoj zadaći, muževima nalaže i svaku daljnju financijsku brigu o obitelji, uz uputu: »Neka imućan prema bogatstvu svome troši, a onaj koji je u oskudici — prema tome koliko mu je Allah dao« (65: 7), dok Poslanik dodaje: »Najvredniji novac kojeg čovjek troši je onaj koji se potroši na svoju porodicu.«³⁸ Važnost uloge uzdržavatelja postavljene pred muškarce posebno se naglašava u *ajetu*, koji se, uzevši u obzir čitavi Kur'an, smatra najkritičnijim za položaj muslimanki i predstavlja najveći izazov unutar svake rasprave o ravnopravnosti spolova u islamu, a koji kaže:

Muškarci vode brigu o ženama zato što je Allah dao prednost jednima nad drugima i zato što oni troše imetke svoje. Zbog toga su čestite žene poslušne i za vrijeme muževljeva odsustva vode brigu o onome o čemu trebaju brigu voditi, jer i Allah njih štiti. A one čijih se neposlušnosti pribojavate, vi posavjetujte, a onda se od njih u postelji rastavite, pa ih i udarite; a kad vam postanu poslušne, onda im zulum ne činite! (4: 34).

Ajet sadrži dva pitanja: pitanje muške prednosti nad ženama te prava muža na tjelesno kažnjavanje žene³⁹. Iako pažljivim čitanjem Kur'ana i razumijevanjem njegove cjeline postaje jasno kako nije riječ o prednosti muškaraca na razini ljudske vrijednosti⁴⁰, već o naglašavanju njihove odgovornosti i uloge zaštitnika žena, a ne njihovih vladara, te unatoč tome što se nasilje kosi s kuranskim učenjima o braku kao zajednici temeljenoj na ljubavi⁴¹, kao i s principima jednakosti djelovanja vjernika i vjernica (9: 71), konzervativne patrijarhalne egzegeze ostavile su stolljetni trag, zbog čega u velikom dijelu islamskog svijeta živi tumačenje koje muškarcima priznaje autoritet nad ženama, a od žena traži bezuvjetnu poslušnost⁴², što je, iako je u *ajetu* riječ o bračnim odnosima, dominaciju muškaraca proširilo izvan granica obitelji, ograničivši ženama pristup na vodeće položaje.

Premda je Poslanik s ljubavlju govorio o svojoj prvoj ženi Hatidži, a preminuo na rukama svoje najmlađe žene Aiše, i neke su njegove izreke veličanjem muškog autoriteta pridonijele kontroverznosti pitanja ravnopravnosti spolova u islamu. Prenose se tako riječi u kojima tvrdi da »najviše prava nad ženom ima njen muž, a najviše prava nad čovjekom ima njegova majka«⁴³, što potvrđuje i *hadis* »Da sam ikome naredio da se pokloni nekom drugom (osim Allahu), naredio bih ženi da se pokloni svome mužu«⁴⁴, jer muž je za ženu »i Džennet i Džehennem!«⁴⁵, a odnos prema njemu uvelike će joj odrediti sudbinu na sudnji dan.

38 Muslimova zbirka hadisa, hadis 885.

39 Usp. R. M. Scott, A Contextual Approach to Women's Rights in the Qur'an; Readings of 4: 34, The Muslim World, 99, 1, 61.

40 Usp. M. Mešić, Islam iznutra, 131.

41 A. Barlas, »Believing Women« in Islam, 189.

42 Npr. u mišljenju Vijeća ulama Južne Afrike o bračnim odnosima stoji: »Pravo i uloga muža je da dominira i diktira, a dužnost je žene da se pokori i služi.« Usp. H. A. Jawad, The Rights of Women in Islam — An Authentic Approach, London, 1998, 38.

43 J. Memić, Izbor poslanikovih hadisa, 32.

44 Isto, 304.

45 Isto, 141.

Ipak, Poslanik upozorava muževe: »Bojte se Allaha u pogledu žena! Vi kod njih imate svoja prava, a i one kod vas imaju svoja prava«⁴⁶, te napominje: »Dužnosti muža prema ženi su: da je izdržava kada joj je to potrebno, da je odijeva, da je ne maltretira, i da je ne ruži i na nju ne ljuti (...) osim kod kuće«⁴⁷, dok su dužnosti žene spram muža »da ne izbjegava njegovu postelju, da ispuni riječ i zakletvu koju je dala, da se blagonaklono odnosi prema njegovim željama, da ne izlazi iz kuće (...) bez saglasnosti s njim i da ne dozvoljava da joj u kuću ulazi osoba koju muž ne voli«⁴⁸. Ženina je dužnost dakle da bude seksualno dostupna, jer »Kada muž pozove svoju suprugu u bračnu postelju pa ona odbije doći i on ljut na nju zakonači, *meleci*⁴⁹ tu ženu do sabaha⁵⁰ proklinju«⁵¹. S druge strane, riječima »Žene vaše su njive vaše, i vi njivama vašim prilazite kako hoćete« (2: 223) Kur'an pak potiče muškarce da pristupaju ženama⁵².

Androcentrična čitanja potonjeg ajeta kroz povijest rezultirala su tumačenjima prema kojima se žene promatra kao seksualno vlasništvo muževa. Takvo je razmišljanje Kecia Ali, profesorica religijskih nauka Sveučilišta u Bostonu, pronašla u radu ranih sunitskih pravnika, za koje je, kaže Ali, sam bračni ugovor temeljen na obliku vlasništva koje muž dobiva nad ženom plativši *mehr*, što njihov seksualni odnos čini legalnim⁵³. U zamjenu za uzdržavanje žena se obvezuje na seksualnu dostupnost, što za posljedicu ima ograničavanje njezine mobilnosti, jer bi napuštanjem kuće bez odobrenja postala nedostupna svom suprugu i stoga kriva za *nushūz* — neposlušnost. Iako se *nushūz* podjednako može primijeniti i na muža koji prekrši bračne obveze, islamska ga je pravna misao uglavnom promišljala u odnosu na dužnosti žene, tj. ono što mora ili ne smije raditi da bi zadržala pravo na uzdržavanje.

Sam Kur'an brak, međutim, ne svodi na takav odnos vlasništva i rodne hijerarhije. Naprotiv, u njemu se ističe potreba nadopunjavanja partnera, kojima su povjerene različite, ali jednako vrijedne i važne uloge neophodne za vjerski, moralni i društveni napredak muslimanske zajednice, zbog čega od svojih početaka islam ne samo da brak »smatra neophodnim, već ga uzdiže i na razinu bogoštovlja na temelju kojeg će oni koji uđu u bračnu zajednicu za to biti nagrađeni, kao, uostalom, i za svako drugo dobro djelo«⁵⁴.

46 Isto, 54.

47 Isto, 179.

48 Isto, 179.

49 Množina od arapske riječi *melek* u značenju *andeo*.

50 Tj. do zore — misli se na sabah namaz, prvi od pet propisanih dnevnih namaza (molitvi) koji se klanja u zoru.

51 Muslimova zbirka hadisa, hadis 830.

52 Osim za vrijeme menstruacije, 2: 222.

53 K. Ali, *Progressive Muslims and Islamic Jurisprudence: The Necessity for Critical Engagement with Marriage and Divorce Law*, u: Omid Safi (ur.), *Progressive Muslims: On Justice, Gender and Pluralism*, Oxford, 2003, 163–189.

54 M. Mešić, *Islam iznutra*, 133.

3.3. Poligamni brakovi

Od posebnog značaja za raspravu o islamskom braku pitanje je poligamije — u Kur'anu dozvoljenog, ali u islamskoj praksi prilično rijetkog oblika bračne zajednice. Iako je povijesno gledano poligamija općenito svojstvena semitskim društvima te predstavlja sastavni dio mnogih vjeroispovijesti⁵⁵ i kultura, često se pogrešno smatra kako ju je donio islam, i to s ciljem zadovoljavanja seksualnih apetita svojih muških sljedbenika. Međutim, pojavom islama poligamija se ne uvodi, već radikalno redefinira, a neki se dotad uobičajeni oblici brakova (kao što su naslijeđivanje očevih žena, ženidba s dvije sestre istovremeno itd.) zabranjuju (4: 19, 4: 22–24).

Kur'an s obzirom na rašireno i neregulirano višeženstvo predislamskih Arapa prilično hrabro postavlja ograničenje, dozvolivši muškarcima⁵⁶ sklapanje braka s najviše četiri žene istovremeno, i to uz uvjet jednakog postupanja prema svima: »Ako se bojite da prema ženama sirotama nećete biti pravedni, onda se ženite onim ženama koje su vam dopuštene, sa po dvije, sa po tri i sa po četiri. A ako strahujete da nećete pravedni biti, onda samo sa jednom; ili — eto vam onih koje posjedujete. Tako ćete se najlakše nepravde sačuvati« (4: 3). Kako je potonji stih objavljen nakon bitke na Ohudu u kojoj su poginuli mnogi muslimani, dozvola poligamnih brakova usko se povezuje sa željom Allaha da se zbrinu njihove udovice i djeca i kroz nove obiteljske veze očuva stabilnost muslimanske zajednice.

Brigu o pravednosti Kur'an naglašava i riječima »Vi ne možete potpuno jednako postupati prema ženama svojim ma koliko to željeli, ali ne dopustite sebi takvu naklonost pa da jednu ostavite u neizvjesnosti« (4: 129), koje su u modernoj islamskoj misli shvaćene kao preporuka monogamije⁵⁷ i slijedeći koje su neke od muslimanskih zemalja donijele posebne propise za sklapanje poligamnih brakova.⁵⁸

S druge strane, iako u Kur'anu stoji da »Allah nijednom čovjeku dva srca u njedrima njegovim nije dao« (33: 4), konzervativni islamski mislioci uputu o pravednosti prvenstveno tumače u smislu materijalnog zbrinjavanja, ne jednake emocionalne predanosti, a višeženstvo smatraju ključnim za opstanak i širenje *ummeta* te moralno ispravnim načinom zbrinjavanja ekonomski zavisnih žena, osobito udovica i siročadi⁵⁹ u poslijeratnim vremenima. Na zapadne kritike (ne)praved-

55 Poligamija je bila uobičajena i među Židovima sve do 11. stoljeća, kada ju je zabranio rabin Geršom ben Jehudah (960–1030). Usp. M. Mešić, *Islam iznutra*, 136.

56 Poliandrija je zabranjena jer bi ugrozila temelj obitelji — identitet očinstva, i uzrokovala brojne probleme: »Kome bi se žena pokoravala? Da li svima njima, što je nemoguće (...) Ili će izabrati jednog među njima i zanemariti ostale, a to bi ih sve rasrdilo?« M. Es — Sibai, *Žena između šerijatskog i svjetovnog prava*, Zenica, 2004, 82.

57 Usp. A. Wadud, *Qur'an and Woman*, 83, i J. Esposito, *Što bi svatko trebao znati o islamu*, 112.

58 Npr. u Egiptu suprug mora imati pristanak prve žene da bi oženio drugu, u Siriji i Iraku potrebna mu je dozvola suca, u Pakistanu Vijeća arbitara, dok je u Tunisu poligamija potpuno zabranjena.

59 Islamske feministice naglašavaju da Kur'an dozvoljava poligamni brak isključivo kao sredstvo zaštite siročadi. Usp. H. A. Jawad, *The Rights of Women in Islam*, 44, i A. Wadud, *Qur'an and Woman*, 83.

nosti takvog oblika braka — ne analizirajući pritom podatke iz zemalja s dopuštenim višeženstvom — odgovaraju kako visoke stope razvoda monogamnih brakova, mnoštvo izvanbračne djece i rasprostranjenost prostitucije dovoljno govore u prilog poligamije. Dodaju i kako se nijednu ženu ne može prisiliti na poligamni savez, budući da prilikom sklapanja bračnog ugovora žene imaju pravo postaviti svoje uvjete, pa tako uz visinu *mehra*, načina uzdržavanja i naknade za razvod mogu zahtijevati i monogamni brak⁶⁰.

Kao što je slučaj i s drugim posebnostima islama, i dozvolu poligamije valja promatrati u svjetlu vremena i mjesta Objave. Na taj način izbjeći će se njezino površno shvaćanje kao jednog od načina podčinjavanja žena i uvidjeti kako je uz preduvjet pravednosti odobrena od Allaha kao odgovor na raznolike društvene, političke i gospodarske uvjete unutar muslimanske zajednice i — u slučaju da se ne zloupotrebljava — kao vrijedna pomoć u zaštiti njezinih najosjetljivijih članova.

3.4. Razvod braka

Iako ističe važnost braka za pojedinca i društvo, islam dopušta razvod, ali kao posljednji korak nakon što svi naponi za pomirenjem nisu urodili plodom. Kur'an preporuča muževima da podnose mane svojih žena: »S njima lijepo živite! A ako prema njima odvratnost osjetite, moguće je da je baš u onome prema čemu odvratnost osjećate Allah veliko dobro dao« (4: 19), a Prorok upozorava da je razvod »Allahu (...) najmrži dopušteni čin«.⁶¹

Prije nego odluče okončati brak, na supružnicima je da pozovu »jednog pomiritelja iz njegove, a jednog pomiritelja iz njene porodice« (4: 35), a ukoliko ni nakon posredništva ne nađu rješenje za nastavak bračnog života, pokreće se postupak razvoda. Osim što napominje da muškarci svojim ženama mogu dati razvod najviše tri puta, od čega su prva dva opoziva (2: 229), dok je poslije trećeg ponovno sklapanje braka moguće samo ako se žena uda za drugog muškarca i kasnije od njega razvede (2: 230), Kur'an propisuje i *iddet* — postbračno razdoblje iščekivanja žene nakon razvoda ili smrti muža u kojem su zabranjeni spolni odnosi, a žena se ne može udati za drugoga. Svrha je *iddeta* da pruži dodatno vrijeme za vraćanje sloge, ali i za utvrđivanje potencijalne trudnoće, pa tako za trudnice traje do porođaja (65: 4), za udovice 4 mjeseca i 10 dana (2: 234), a za sve ostale žene tri mjeseca (2: 228). Muškarcu je pak stupanje u novi brak dozvoljeno neposredno nakon razvoda, osim u slučaju da se u idettu nalazi jedna od njegove četiri žene, jer bi se tada sklapanjem novoga braka prekršilo brojčano ograničenje poligamije.

Kroz tumačenje kuranskih uputa islamske su pravne škole razvile brojna i vrlo detaljna pravila za razvod.⁶² Mišljenje je pravnika da muškarac ima pravo razvesti se od žene bez da joj za to pruži objašnjenje, a najispravniji način da to učini je izgovaranjem jednog razvoda za vrijeme *tuhra* — razdoblja u kojem žena nema

60 Usp. H. A. Jawad, *The Rights of Women in Islam*, 35.

61 J. Memić, *Izbor poslanikovih hadisa*, 316.

62 Oblike razvoda iscrpno opisuje H. A. Jawad, *The Rights of Women in Islam*, 79–82.

menstruaciju i u kojem se smatra čistom, poslije čega nastupa razdoblje *iddeta*. Prije isteka *iddeta* muž ima pravo opozvati razvod i bračni se život može nastaviti. Drugi je dozvoljeni oblik prekida bračne zajednice onaj kojim suprug jednom mjesечно za vrijeme *tuhra* izgovara razvod. Nakon prvog i drugog izgovaranja razvod je opoziv, ali nakon trećeg postaje punovažeći, i ponovni se brak ne može sklopiti dok se žena ne uda za drugog muškarca, a potom od njega razvede. Najmanje ispravan, ali najšire korišten oblik razvoda podrazumijeva izgovaranje razvoda tri puta u istoj prilici, bez pridavanja pozornosti ženskoj čistoći. Ovakav hirovit oblik razvoda, degradirajući za ženu i instituciju obitelji, zadobio je pravnu legitimnost⁶³ unatoč tome što je Muhammed, obaviješten o njegovu korištenju, povikao: »Zar se igra sa Allahovom knjigom a ja sam među vama?«⁶⁴

Uvažavajući uputu da žene »imaju isto toliko prava koliko i dužnosti, prema zakonu — samo, muževi imaju prednost pred njima za jedan stepen« (2: 228) te *hadis* prema kojem će ženi koja neopravdano zatraži razvod biti »uskraćeni *džennetski* mirisi«⁶⁵, pravne su škole ženama odobrile razvod, ali samo ako su za vrijeme braka od muža dobile pravo na prekidanje bračne zajednice ili ako se i muž slaže s razvodom, nakon čega mu se vraća dio ili čitavi iznos *mehra*. U slučaju da suprug ne pristaje na razvod ženino je pravo obratiti se sudu sa zahtjevom za poništenje braka. Premda se većina islamskih pravnika usuglasila oko impotencije, neuzdržavanja, nasilnog ponašanja i težih psihičkih poremećaja supruga kao opravdanih razloga za rastavu, u praksi se vrlo malen broj žena obraća sudu, kako zbog neodobravanja društva tako i zbog nepoznavanja vlastitih prava, a istinska je kontrola bračnog života ostavljena u rukama muškaraca, što je, smatraju neki islamski učenjaci, opravdano i stoga što je žena »emotivnija i lakše se odlučuje na razvod pa čak i zbog neznatnih, trivijalnih razloga«.⁶⁶

4. Prava žena na obrazovanje i zapošljavanje

Od prve Allahove objave kojom je Poslaniku naredio: »Čitaj, u ime Gospodara tvoga, koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, koji poučava peru, koji čovjeka poučava onome što ne zna« (96: 1–5), težnja za usvajanjem znanja smatra se svetom dužnosti svakog muslimana, jer »Samo oni koji pameti imaju pouku primaju!« (39: 9) i samo je uz znanje moguće pojmiti savršenstvo Božjeg stvaralaštva.

Početak obrazovanja smatraju se Muhammedova podučavanja Kur'ana, a o tome da uloge učitelja i učenika nisu bile rezervirane samo za muškarce, svjedoči

63 Kod sunitskih pravnih škola, Šiiti ga ne smatraju ispravnim.

64 Mr. M. Štulanović: Šerijatski pogled na razvod, vjenčani dar i period čekanja žene nakon razvoda (Talak, mehr, i"ddet), 8. siječnja 2011, http://d1.islamhouse.com/data/bs/ih_books/bs_S_erijatski_pogled_na_razvod_vjencani_dar_i_period_zene_nakon_razvoda.pdf, str. 11.

65 J. Memić, Izbor poslanikovih hadisa, 47.

66 Mr. M. Štulanović: Šerijatski pogled na razvod, vjenčani dar i period čekanja žene nakon razvoda, 10.

to što se Aišu smatralo priznatim autoritetom u islamskim naukama. Međutim, nakon Muhammedove smrti islamska se zajednica počela transformirati⁶⁷ i prostor za žene u javnoj sferi smanjivati, a među islamske se autoritete uvuklo mišljenje kako je učenje osnova vjere dostatno za žene⁶⁸ budući da su one primarno supruge i majke, čime im se nije uskratilo samo opće obrazovanje⁶⁹ već posljedično i upoznavanje vlastitih prava te mogućnost zapošljavanja i ravnopravne participacije u društvu.

Samo zapošljavanje ženama nije zabranjeno sve dok posao ne utječe na obavljanje obiteljskih obveza i ne ugrožava njihovo dostojanstvo. Pritom valja dodati da se svi poslovi koji dovode do miješanja žena s muškarcima koji im nisu mahremi smatraju opasnim za društvenu stabilnost⁷⁰, a zahvaljujući *hadisima* koji upozoravaju da su »Ljudi (...) stradali kad god su bili potčinjeni ženama«⁷¹ i da »Biti pokoran ženama i udovoljavati njihovim prohtjevima — donosi kajanje«⁷², ženama su kroz povijest uskraćivane vodeće političke funkcije, pa u nekim zemljama čak i pravo glasa.⁷³ Prekretnica u ostvarivanju političke moći dogodila se 1988. godine, kada je Benazir Bhutto postala premijerka Pakistana, no — kako otkriva suvremena marokanska sociologinja i islamska feministica Fatima Mernissi — ona nije prva vladarica neke muslimanske zemlje, već su podaci o ženama koje su se ranije uspjele popeti na političku pozornicu u povijesnim izvorima sustavno prešućivani, čak krivotvoreni. Doduše, dodaje, neki su položaji bezuvjetno dodjeljivani muškarcima, pa bi se tako »zahtjev žene za titulom *halife*⁷⁴ smatrao (...) aktom delirija«.⁷⁵

Unatoč stoljećima mizoginij i patrijarhalnih krivotvorenja kuranske poruke, danas je zahvaljujući zalaganju reformatorskih islamskih mislioca za osnaživanje žena i usvajanje međunarodnih normi u muslimanskim zemljama omogućeno rodno egalitarno obrazovanje, a ohrabrujuće je što, prema statistikama, djevojke čak čine i većinu polaznika visokoškolskih institucija. Međutim, rasprava o ugrožava-

67 Usp. J. Altneu Sechzer, »Islam and Woman: Where Tradition Meets Modernity«: History and Interpretations of Islamic Women's Status, Sex Roles, 51, 5/6, 269.

68 U Saudijskoj Arabiji javno je obrazovanje za žene započelo tek 1960. godine, a do danas se provodi pod nadzorom specijalnog tijela za kontrolu nastavnog programa. Djevojke uglavnom uče ono što ih osposobljava za obavljanje tradicionalnih ženskih uloga u saudijskom društvu, pa je naglasak uz arapski jezik i religijske upute stavljen na upravljanje kućnim financijama i brigu o djeci. Usp. H. A. Jawad, *The Rights of Women in Islam*, 27.

69 Budući da 60% zemalja još nije postiglo rodnu jednakost u osnovnom i srednjem školstvu te da žene čine 2/3 od ukupno 759 milijuna nepismenih ljudi na svijetu, nejednakost u obrazovanju među spolovima ne može se promatrati kao isključivi problem muslimanskih društava. Usp. UNESCO Institute for Statistics, *Global Education Digest 2010*, 15. siječnja 2011, http://www.uis.unesco.org/template/pdf/ged/2010/GED_2010_EN.pdf

70 Usp. M. el-Musnid, *Fetve o ženskim pitanjima*, Sarajevo, 2001, 157–158.

71 J. Memić, *Izbor poslanikovih hadisa*, 399.

72 Isto, 233.

73 U Kuvajtu su žene pravo glasa na izborima dobile tek u svibnju 2005. godine.

74 Halifa — Božji namjesnik na zemlji koji osim duhovne posjeduje i svjetovnu vlast.

75 F. Mernissi, *Zaboravljene vladarice u svijetu islama*, Sarajevo, 2005, 45.

nju prava muslimanki na obrazovanje nije prestala, već se neočekivano preselila u Europu, zahvaćenu raspravama o zabrani nošenja vela u obrazovnim institucijama, koja je u nekim zemljama, opravdana imperativom očuvanja sekularnih vrijednosti društva, već dobila zakonsku snagu, što se u muslimanskom svijetu promatra kao još jedan iskaz arogantnog etnocentrizma i još jedna prepreka postavljena pred muslimanke željne stjecanja znanja.

Zaključak

Ističući kako su muškarac i žena stvoreni zajedno, s istom duhovnom prirodom i s jednakim moralnim odgovornostima, upućeni na međusobnu ljubav i potpomaganje, Kur'an svojim naprednim idejama muslimanskim vjericama pruža mogućnost za ispunjenje svih njihovih duhovnih, intelektualnih, fizičkih i emocionalnih potreba i jamči im dostojanstvo, poštovanje i zaštitu u svim aspektima života. Ipak, određeni su kur'anski ajeti muškarcima kao uzdržavateljima pružili prednost nad ženama (4: 34, 2: 228) i tako otvorili vrata za redukcionistička tumačenja, istrgnuta iz konteksta vremena i mjesta Objave, u kojima se zanemaruje važnost zajedničkog djelovanja vjernika i vjernica (9: 71), sloboda prakticiranja vjere (2: 256), ljepota bračnog sklada (30: 21, 2: 187) te pravo svakog muslimana da traga za znanjem (39: 9). Zbog takvih su stoljetnih androcentričnih interpretacija izvorno egalitarne kur'anske poruke, selektivnih pristupa *hadisima* i hijerarhijskih tumačenja Božje riječi u muslimanskim zemljama u kojima je *šerijat* jedini ili jedan od izvora pozitivnog prava i danas dominantni rodni stereotipi koji žene potiskuju u privatnu sferu obitelji, isključujući ih iz javnog i političkog života. Položaj muslimanskih žena postaje sve važnije pitanje i u zemljama Europe, ponajviše uslijed inicijativa za zabranu nošenja vela u obrazovnim institucijama. Promatran kao simbol ugnjetavanja od jednih, a kao simbol emancipacije od drugih, veo postaje nezaobilazna tema u raspravama o islamskom identitetu ali i odnosu religijskog i sekularnog koncepta ljudskih prava. Uvjerene kako je kur'anski svjetonazor kompatibilan s modernim vrijednostima te da kao takav u bitnome može doprinijeti afirmaciji ženskih prava, muslimanske se vjernice sve snažnije uključuju u promišljanje vlastite religijske tradicije, imajući u vidu kako je Bog upozorio da »neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni« (13: 11) kao i to da je »obećao da će štititi integritet Kur'ana, a ne njegovih muslimanskih interpretacija«⁷⁶.

Njihovo daljnje zalaganje u dekonstruiranju duboko ukorijenjenog patrijarhalnog religijskog naslijeđa nesumnjivo će pružiti vrijedan doprinos u uspostavljanju veće ravnopravnosti spolova unutar muslimanskih društava, kao i promicanju pravednosti koja predstavlja jednu od temeljnih ideja islama.

76 A. Barlas, »Believing Women« u: Islam, 128.

Some Aspects of the Position of Women in Islam

Tihana Štojs*

Summary

Through a detailed analysis of the Qur'ân's principles and the sayings of the Prophet Muhammad, this article discusses the status of women in Islam with a focus on understanding her spiritual nature, the importance of veiling, marital rights and duties and rights to education and employment. These are considered most important in understanding the complex gender dynamic and the (in)equality of the sexes within Muslim societies.

Considering that differences do not necessarily mean proof of inequality and that the Qur'ân's teachings should be interpreted in the context of the time and place of its revelation, this article accepts the viewpoint that the limitation of women's rights may be attributed to the longstanding patriarchal interpretations of their religious legacy, and not to the intentions and nature of Islam itself.

Key words: status of women, Islam, Qur'ân, Hadith, gender equality

* Tihana Štojs, Research assistant at Institute of Social Sciences Ivo Pilar. Address: Marulićev trg 19, 10 000 Zagreb, Croatia. E-mail: tihana.stojs@pilar.hr